

**КОЛАБОРАЦИОНИСТИЧКА ШТАМПА
У СРБИЈИ 1941–1944, КЊИГА II
(ПРИРЕДИО ДР АЛЕКСАНДАР СТОЈАНОВИЋ),
ФИЛИП ВИШЊИЋ, БЕОГРАД, 2017, 370 СТР.**

Пионирски подухват групе млађих српских историчара на истраживању колаборационистичке штампе у окупираној Србији у периоду Другог светског рата, започет 2013. године, а чији су се први резултати појавили 2015. објављивањем књиге *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944*, приредио др Александар Стојановић (Београд: Филип Вишњић, 2015), настављен је и 2017. године објављивањем друге књиге са идентичним насловом. Иако је у окупираној Србији имала велики значај као инструмент пропаганде, како немачке окупационе управе, тако и домаће колаборационистичке власти, штампа која је излазила у окупираној Србији до појаве ове две књиге није привлачила већу пажњу истраживача, нити је на овако целовит начин обрађена.

Основни предмет истраживања аутора била је штампа која је уз одобрење окупационих власти објављивана у окупираној Србији, па су као главни циљ аутори одредили да прикажу „на који начин је строго контролисана штампа писала о друштвеној и политичкој стварности Србије у условима рата и окупације и како је јавности приказивала 'ретуширане' слике

кључних догађаја на светској сцени, уобличаване према потребама нацистичке пропаганде”.

Иако је приређивач др Александар Стојановић на неколико места у *Предговору* истакао да се ради о монографији, мишљења смо да ће многи читаоци, с обзиром на структуру књиге, али и неуједначен квалитет „поглавља” (прилога), имати утисак да се сусрећу са тематским зборником радова. Када говоримо о неуједначеном квалитету мислимо, пре свега, на различит приступ аутора основном предмету истраживања, тј. штампи. Док једна група аутора анализира садржај штампе, другима су у фокусу сами часописи о којима пишу.

Књига *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944, II*, садржи предговор, једанаест тематских поглавља (прилога), заključак, Summary, списак коришћених извора и литературе и кратке биографије аутора. Поштујући методологију историјске науке, колега Стојановић нас је у *Предговору* (стр. 6–14) увео у тему, истакао предмет истраживања, указао на његове главне циљеве, те укратко приказао структуру књиге, као и архивске изворе, дневничку, мемоарску и историо-

графску литературу која је ауторима помогла да на што бољи начин изврше анализу новинских садржаја.

У прва два поглавља (15–94) анализира се писање колаборационистичке штампе о зараћеним странама у Другом светском рату, тј. о немачкој војној сили („Викторија – Немачка побеђује на свим фронтovima”: немачка војна сила на страницама штампе) и антифашистичкој коалицији (Антифашистичка коалиција на страницама колаборационистичке штампе. Војни контекст, слика односа савезничких сила и стање на фронтovima), а оба су проистекла из пера др Маријане Мраовић. Оба поглавља показују да је сву контролу над писаном и јавном изговореном речи у окупираној Србији имала нацистичка Немачка. Ауторка је у првом поглављу, пратећи низ часописа (пре свега најтиражнији дневни лист *Ново време*), на убедљив начин анализирала ток писања колаборационистичке штампе о карактеру рата и виђењу немачких власти и војске, закључујући да је у потпуности контролисана колаборационистичка штампа приказивала окупатора „као пријатеља и добродитеља српског народа”, те да се „пропагандна матрица” прилагођавала ситуацији на фронтovima, од немачке пропагандне акције Викторија, која је на почетку рата пратила немачке победе, до текстова о стратешком повлачењу и појединачним херојствима немач-

ких војника, који су пратили немачке поразе. У другом поглављу анализи је подвргнуто низ тема о којима је писала колаборационистичка штампа у окупираној Србији, од питања уласка САД у рат и слике антифашистичке коалиције, преко увлачења Југославије у рат, приче о 27. марту и савезничким бомбардовањима југословенских градова до приказа Источног и Западног фронта. У кратком закључку колегиница Мраовић је истакла да су савезници кроз писање колаборационистичке штампе читаоцима у Србији били представљени као „конгломерат зла и империјалних интереса”.

Треће поглавље (95–125) „Шумски бандити”: Колаборационистичка штампа о Југословенској војсци у отаџбини написао је Раде Ристановић. Анализирајући новинске садржаје, показао је да се однос колаборационистичке пропаганде према ЈВуО током трајања рата мењао неколико пута и да је прошао кроз неколико фаза. Од почетног прећуткивања о постојању (први текст који недвосмислено говори о организацији пуковника Михаиловића објављен је тек 15. августа 1941), преко покушаја да се равнгорски покрет прикаже као организација која је у потпуности под утицајем КПЈ (септембар – новембар 1941), а његови припадници омаловаже, те прикажу као послушне „слуге Лондона и Москве” и „рушиоци реда и мира у Србији” (1942–1943), до чланака који су у

„афирмативном тону” говорили о ЈВуО (1944). Све то јасно показује да је пропаганда уперена против покрета генерала Михаиловића била у директној вези са тренутним односом колаборационистичке управе и овог покрета.

„Црвене владике”: Српска православна црква на страницама колаборационистичке штампе наслов је четвртог поглавља (127–148), које је написао др Александар Стојановић. У уводном делу рада аутор нас упознаје са положајем СПЦ у окупираној Србији, те закључује да је однос домаће окупационе управе и њене пропаганде према СПЦ највећим делом трајања окупације „обележен својеврсним дуализмом”. С једне стране врх СПЦ је често критикован због одбијања да се активно укључи у антикомунистичку пропаганду и оптуживан да се окренуо од сопственог народа (у чему се предњачили чланови Збора у свом листу *Наша борба*), док је са друге стране постојала пропагандна матрица која је настојала да цркву прикаже као савезника „владе” Милана Недића, користећи за то убиства свештеника и монаха СПЦ од „стране безбожних агената комунистичких и равногорских ликвидатора”. Поред тога у колаборационистичкој штампи црквени празници истицани су пренаглашено, а као пример за аутор је приказао однос штампе према преносу моштију светитеља из НДХ у Београд. Ипак, аутор у закључку истиче да је „јасно про-

кламована политика СПЦ била позивање на мир, престанак убијања, и посебно, престанак братоубилачког рата.”

Пето поглавље (149–184) „У служби грађана”: комунално питање у Београду на страницама колаборационистичке штампе написао је Раде Ристановић. У уводном делу аутор нас упознаје са инфраструктурним развојем Београда између два светска рата, које је прекинуто бомбрадовањем града у априлу 1941. године. Држаћи се хронолошког приступа, детаљно је анализирао писање колаборационистичке штампе о кључним комуналним приликама и проблемима у Београду. Почео је од питања санирања инфраструктуре порушене у немачком бомбардовању (обнова водоводне, канализационе и електричне мреже, зграда, улица, и возног парка), да би прешао на свакодневна комунална питања (уређење тргова и улица, проблеми електро и водоснабјевања, недостатак грева, неизношење смећа, неодговорно понашање у саобраћају и чишћење снега са београдских улица), која су се циклично понављала сваке године. Поновно бомбардовање Београда, овај пут од савезника у априлу 1944. године, довело је град на ивицу комуналног колапса, пошто су други пут у три године уништене водоводна, канализациона и електро-мрежа, порушене улице и зграде, па је питање нормализације живота и санирања настале штете опет нашло ме-

сто у новинама. На крају, аутор је у кратком закључку истакао да „иако су и комуналне вести најчешће биле контаминирани политичким и идеолошким конотацијама и контекстима, чини се да је у погледу објављивања сервисних информација штампа била реалнија и објективнија него у другим случајевима”.

Милош Војиновић је аутор шетог поглавља (185–205) „Београдска филмска публика највише воли веселе музичке филмове”: Делатност београдских биоскопа на страницама колаборационистичке штампе. Најзначајније текстове о биоскопској делатности у Београду, али и уопште о филмовима (текстови о новим филмовима, вести о приватном животу највећих звезда, описи нових филмова пре њиховог приказивања у биоскопима), доносили су листови Ново време, Обнова, Општинске новине, Понедељак, Коло, али и Филмске новости које је издавало пропагандно одељење немачког „Југо-Исток филма”. Анализом садржаја ових новина аутор је проговорио о статистици (београдске биоскопе почетком 1943. године дневно је посећивало између 12.000 и 15.000 људи, а викендом се тај број пео и до 30.000 посетилаца), пропаганди и биоскопском репертоару на коме су доминирали немачки филмови. Аутор је посебно истакао да штампа, с обзиром на пажњу која је придавана филму и раду биоскопа, „није само један од извора који сведоче о

културном животу у окупираном Београду, већ и најважнији и незаобилазни извор информација за све истраживаче који желе да стекну увид у овај важан сегмент живота”.

„Да васпитава и преваспитава”: позоришна политика владе Милана Недића на страницама колаборационистичке штампе наслов је седмог поглавља (207–234) аутора Душана Бојковића. Анализирајући новинске текстове он је утврдио да се они по свом карактеру могу поделити на „стручно-информативне и пропагандне”. С тим у вези, оно што је аутор одмах уочио приликом анализе новинских садржаја, јесте критика међуратног позоришта у Југославији, које је оцењивано као декадентно, али изнад свега као позориште које је „скренуло са свог исправног национално-културног и уметничког пута”. Због тога је позориште добило значајну улогу у „препороду и ревизији истинских националних вредности” које је желела да спроведе домаћа окупациона управа, па су странице колаборационистичке штампе често истицале „изванредну улогу позоришта у процесу духовне обнове српског народа”, дајући му водећу улогу у том процесу („Ако може да васпитава и преваспитава, зашто то оно не би и радило?”). Поред тога аутор је анализирао и писање колаборационистичке штампе (пре свега часописа *Српска сцена*) о раду државних и приватних позоришта и

њиховом националном репертоару, али и о раду низа хумористичких позоришта и дилетантских дружина, као и српских аматерских позоришних трупа у немачким логорима.

Осмо поглавље (235–251) „Познанство женидбе ради”: Љубав и брак на страницама колаборационистичке штампе написала је др Љубинка Шкодрић. Ауторка је проговорила о питањима у вези са удајом и жендибом, миражом, насиљем у породици и споровима међу члановима породице различитих генерација, ванбрачним везама и дивљим браковима, брачним неверствима и брачном неслогом, као и међунационалним браковима. Читајући ово поглавље и упоређујући га са осталим стекли смо утисак да је ауторка штампу у највећој мери користила као допуну архивским истраживањима, те да сами садржаји штампе нису били у центру њене пажње.

Приређивач др Александар Стојановић је аутор деветог поглавља (253–278), „Слобода иза жице?": „Заводски лист” штићеника Завода за принудно васпитање омладине. С обзиром на специфичност овог листа, односно специфично окружење у коме је настајао, аутор нас информисе о установи у којој је лист настао, тј. са Заводом за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Пишући о листу, упознаје нас са настанком, уређивачком политиком, редакцијом и сарадницима, структуром и сталнијим ру-

брикама. Поред тога анализирао је писање *Заводског листа* о свакодневном животу у Заводу за принудно васпитање омладине, раду заводских секција, Одбора за испоруку пакета ратним заробљеницима, библиотеке, заводске позоришне трупе, као и о спортским, едукативним и уметничким прилозима штићеника који су објављивани у *Заводском листу*, напомињући да су неки од истакнутих српских књижевника, међу којима и Бранко В. Радичевић, ту објављивали своје прве радове.

Друштвени живот руске емиграције у колаборационистичкој штампи 1941–1944 наслов је десетог поглавља (279–298), које је написао др Алексеј Тимофејев. После краћег увода којим нас уводи у тему, аутор нас информисе о руским листовима који су излазили на простору окупираних Југославије у Другом светском рату: *Руски билтен*, *Ведомости* *Охраној групи*, *Новиј пут*, *Рускоје дело*, *Реч*, *За Родину*, *Борба*, *Церковное обозрение* и *Церковнаја жизнь*. Руси су могли да читају и руско издање немачког илустрованог пропагандног листа *Сигнал*, а у НДХ се повремено појављивао *Извод вести*. Карактеристично за све руске листове је да су били недељници и да су сви, изузев два црквена листа која су једина излазила и пре и у току окупације, имали релативно кратак век трајања. Аутор говори и о реформисаном правопису, који је под притиском Немаца користила већина руских часописа, емисија-

ма Радио Београда на руском језику, као и руским библиотекама, да би на крају рада констатовао да „после продора у Србију јединица Црвене армије и партизана руски емигранти нестају као друштвена група, као носиоци самосталних друштвено-политичких погледа и као кохерентни културни фактор.

Последње поглавље (299–316) *Колаборационистичка штампа војвођанских Срба 1941–1944. године* проистекло је из пера др Слободана Бјелице. Информишући о циљевима и садржају штампе, аутор нас упознаје са низом листова који су у наведеном временском периоду излазили у Банату и Бачкој. Говори о два банатска недељника (*Нова слога* и *Банатске новине*), као и четири недељника која су излазила у Бачкој (*Бранково коло*, *Понедељак*, *Илустрована недеља* и *Српско коло*). Ипак, највећу пажњу аутор је посветио једином дневном листу (*Нова пошта*), који је имао и најдужи век трајања.

У *Закључку* је приређивач др Александар Стојановић још јед-

ном истакао да је „доминантна компонента новинског извештавања (у Србији) била ратна пропаганда”, као и то да је штампа која је објављивана у окупираној Србији „била најважније средство пропаганде како окупатора тако и домаће власти”. Најавио је и наставак рада на истраживању колаборационистичке штампе и у годинама које су испред нас.

Истраживање које су спровели аутори донела су низ нових сазнања о животу у окупираној Србији. Ова књига представља и јасну потврду да је дубља анализа садржаја колаборационистичке штампе неопходна како би се на што бољи начин разумела друштвена и политичка историја и историја свакодневног живота у току Другог светског рата. Због тога смо сигурни да ће постати незаобилазна приликом истраживања било које теме везане за простор Србије у Другом светском рату.

Марко Б. Милетић